

Světovost znamená být součástí vesmíru

Americký psycholog světového formátu Josef Brožek vypráví ve svých osmdesáti sedmi letech pro Psychologii dnes o svém životě a o své práci.

Jak to je s vaším češtvím, američanstvím a světovostí?

Můžete se zasmát. V otázce chybí čtvrtý, důležitý bod. Když vy hovoříte o „světovosti“, máte na mysli zeměkouli. Pro mne však „svět“ znamená vesmír, kosmos. Bylo to na jaře roku 1928, kdy jsem si jednoho hvězdnatého večera v horském údolíčku v severovýchodních Čechách jasně uvědomil, že jsem součástí, byť mikromikromikroskopickou, vesmíru. Důsledky tohoto zážitku byly po všech stránkách hluboké. Vy ale máte zřejmě na mysli „světovost“ v jiném významu.

Mám na mysli vaši „pozemskou světovost“.

Ta začíná – věřte nebo nevěřte – před mým narozením. Rodiče žili ve Varšavě, kde byl otec zaměstnán. Maminka však trvala na tom, že její syn, jak věděla, že to bude syn, mi je záhadou, se musí narodit doma v Čechách. A tak jsem cestoval na černo, bez pasu, z Varšavy do Mělníka. Pár týdnů po narození jsem se potom vrátil do Varšavy.

Cestoval jste od narození. Jak vypadalo vaše dětství?

Složitě, neuvěřitelně složitě. Po vypuknutí světové války byl otec jako majitel rakousko-uherského pasu uvězněn a zakrátko nato odsunut do zajateckého tábora hluboko v Sibiři, v altajském kraji, kterým protéká řeka Ob, na jih od Jekaterinburgu a na sever od Mongolska. Domácí obyvatelstvo bylo tatarské. Česky byehom řekli, že je to kraj, „kde lišky dávají dobrou noc“.

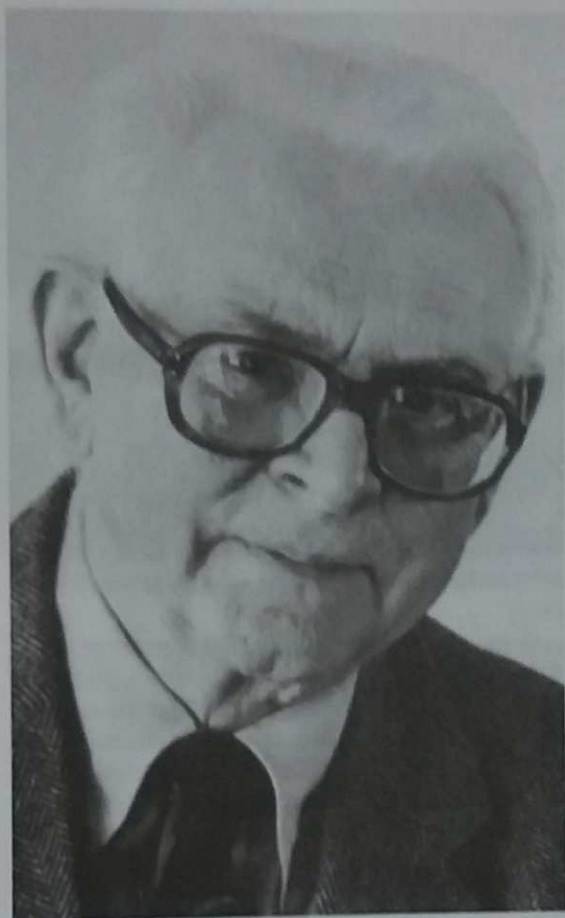
Koncem roku 1915 jsme se vydali z Varšavy s holými rukama (ale s cicerou!) na Sibiř, kde jsem prožil dlouhých pět let. Dvakrát jsem se ocitl na samém krajičku nebytí. V altajské oblasti kvůli těžkému zápalu plic, později na středním Uralu kvůli černým neštovicím. Dodnes jsou dokumentovány prohloubeninami na hlavě.

Sibiř ale světovosti příliš neprospěje...

Ale ano. Když roku 1916 car propustil zajaté členy slovanských národností ze zajateckých táborů, našel otec místo v železárnách v městě Ust-Katar, nedaleko Ufy. Do Ust-Kataru jsme přišli v roce 1917. Našimi sousedy byla

Josef Brožek (1913)

Významný český a americký psycholog. V oblasti psychologie se zabýval zejména psychologii práce a historie psychologie. Působil jako psycholog ve zlínské firmě Baťa, později přednášel na Minnesotské univerzitě a na Lehighské univerzitě v Pensylvánii. Za svou práci byl oceněn řadou českých i zahraničních uznání. Je autorem mnoha historiografických knih o psychologii.

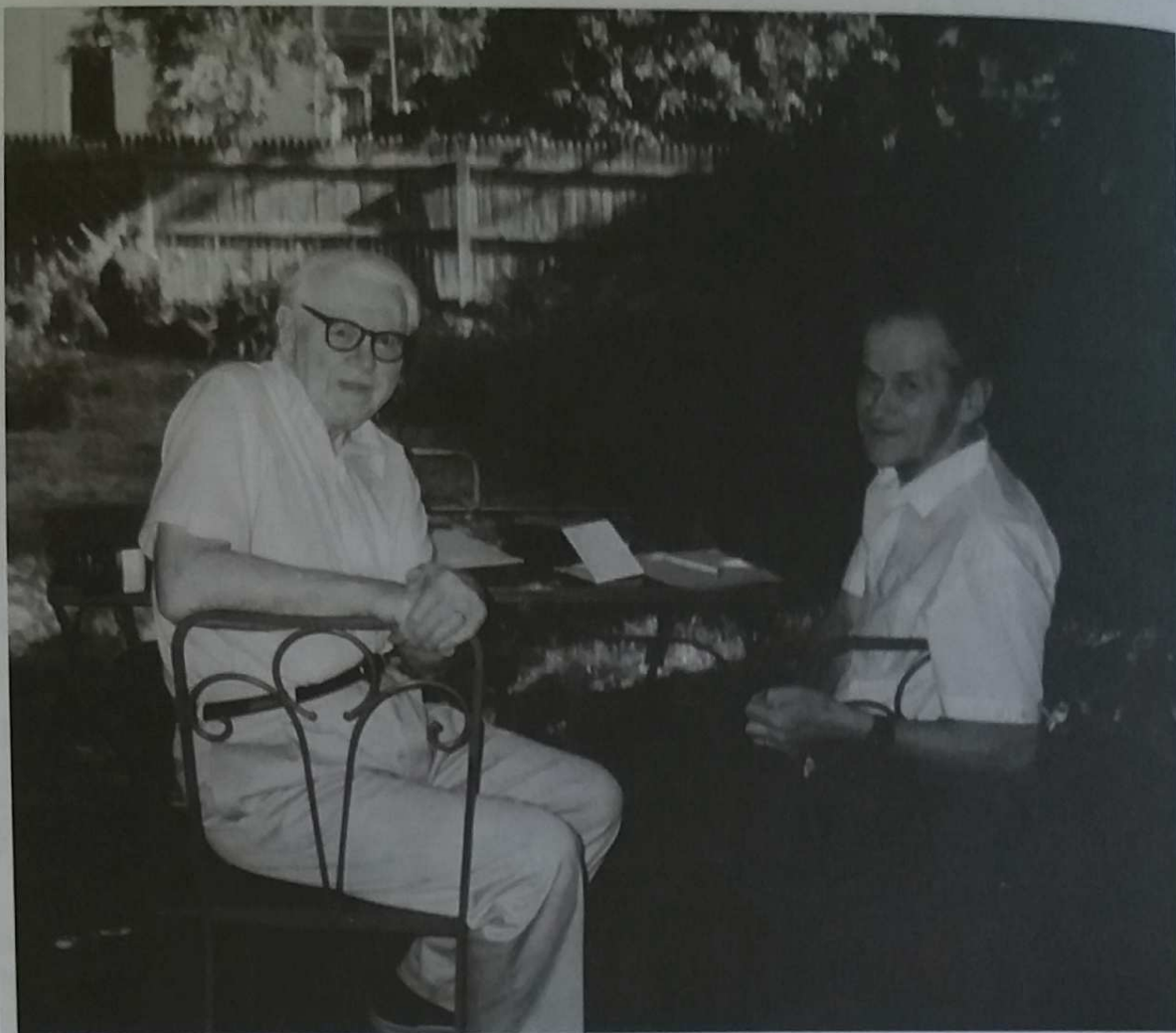

rodina francouzsky hovořících valonských Belgičanů. Měli dcerku Martu stejného věku, jako jsem byl já. Maminka hovořila francouzsky a spřátelila se s naší belgickou sousedkou.

Marta byla prvé děvčátko, se kterým jsem se sešel. Byla hezká a milá, a nebylo tudíž divu, že jsem se do ní zamiloval, a to více, než si naši rodiče mohli myslet. Rozešli jsme se nuceně koncem léta roku 1918, kdy jsme se vydali na dlouhou a složitou cestu Sibiří. Cestovali jsme vlakem československých legionářů. Můj zájem o francouzský jazyk zůstal živý a na gymnáziu jsem francouzštinu pilně studoval. Bohužel můj dopis psaný Martě na starou předválečnou adresu v Belgii se zřejmě nikdy nedostal do rukou adresátky. ➤

Když vy hovoříte o „světovosti“, máte na mysli zeměkouli. Pro mne však „svět“ znamená vesmír, kosmos.

Láska k hudbě patřila v naší rodině mezi zdroje duševní síly a mé lidské styky byly tak či onak často vázány na hudbu. Hudba mě vždy velmi povzbuzovala.

► Na cestu Sibiří si vaše rodina vzala s sebou citeru. Proč?

Láska k hudbě patřila v naší rodině mezi zdroje duševní síly a mé lidské styky byly tak či onak často vázány na hudbu. Hudba mě vždy velmi povzbuzovala. Maminka hrála dobře na citeru, hlavně jako doprovod k národním písním. Ale můj vztah k hudbě má kořeny hlubší. I dědeček a babička z matčiny strany byli nejen vynikajícími muzikanty, ale i učiteli hudby. Dědeček hrál na housle, babička byla pianistka. Když mi bylo nějakých deset let, zamiloval jsem se do houslí. Léta dospívání jsem „pro – hrál“.

Na konci kvarty reálného gymnázia, které jsem v Náchodě navštěvoval, jsem zápasil se svízelným problémem – pokračovat ve studiích na gymnáziu, či přejít na konzervatoř v Praze? Na mamčinu radu, ale se srdcem ne zrovna lehkým, jsem se rozhodl pokračovat ve studiích na gymnáziu. K houslím jsem o dva roky později přidal na čas violu a svou lásku jsem přenesl z houslí na violoncello. Učil jsem hře na housle syny přátel mých rodičů a byl členem tria, které doprovázelo němé filmy, promítané v sále adamovské sokolovny. Muzika zůstala mou celoživotní láskou. Po léta jsem hrál na violoncello sólo, s doprovodem klavíru, v kvartetech a orchestrech.

Na cestách jste určitě potřeboval jazyky...

V obecné škole v Polici nad Metují jsem začal studovat němčinu. Během univerzitních studií v Praze jsem k ní přidal italštinu a angličtinu. Psychologii jsem studoval v Praze hlavně z materiálů přeložených z němčiny do polštiny. Na filosofické fakultě jsem potom studoval ještě další slovanské jazyky: bulharštinu, ukrajinštinu a lužickou srbštinu. Mým profesionálním cílem byla v těchto letech profesura lužické srbštiny na Karlově univerzitě. Ale tak tomu být nemělo a můj zájem se přenesl na psychologii. Ke španělštině a portugalštině jsem se dostal až v Americe.

Do Ameriky jste emigroval?

Ale kdepak! Za „výlet“ do Ameriky vděčím zlínské firmě Baťa, kde jsem pracoval od podzimu roku 1937 jako psycholog. Dostal jsem tehdy dvě studijní dovolené. Jedna mi umožnila od konce roku 1937 do půle března 1938 studium v Itálii a ve Švýcarsku. Vrátil jsem se do Prahy obsazené německými vojáky. V roce 1939 jsem dostal neplacenou dovolenou na rok zdokonalovacího studia v Americe. Do Ameriky jsem dojel, ač i to bylo složité. Válka ale znemožnila návrat do Zlína.

V letech 1941–1958 jsem pracoval v Laboratoři pro fyziologickou hygienu školy veřejného zdraví na Minnesotské universitě. Roku 1959 jsem přišel na katedru psychologie Lehighské univerzity v městě Bethlehemu v Pensylvánii, který byl kdysi založen potomky Moravských bratrů. V dobách, kdy to bylo možné, jsem se do Čech pracovně vracel. Kladl jsem

přítom důraz na studium historie psychologie v době mezi světovými válkami.

Na Minnesotské univerzitě jste se dostal k biologii. Kde se u vás vzal takový zájem o mezioborovost?

Můj zájem o lidskou biologii se projevil již na gymnáziu v Plzni. Byl to jeden z oborů, které byly spolu s francouzštinou, latinou a dějinami předmětem mé maturity v červnu 1932. Tento zájem nevyprchal ani během studií filosofie a psychologie. Na fakultu přírodních věd jsem se zapsal hned po obdržení doktorátu filosofie. Dával jsem přitom důraz na psychologii. To už jsem přešel z asistentury na katedře filosofie do osobního oddělení firmy Baťa ve Zlíně.

Jak přispěl Baťa k vašemu zájmu o lidskou biologii?

Dvojím způsobem. Jednak jsem se mohl účastnit mezioborové činnosti odnože Biotypologické společnosti a jednak jsem měl přístup k pokladnici dat týkajících se rozměrů lidského těla, které byly systematicky registrovány při přijímacích lékařských zkouškách. Můj odjezd na podzim roku 1939 do Spojených států znemožnil dokončení těchto studií.

V Minnesotě jsem se jako člen Laboratoře pro fyziologickou hygienu specializoval „levou rukou“ na fyzickou antropologii, s důrazem na složení lidského těla, zatímco „pravá ruka“ byla zaměstnána psychologií.

Na co byla zaměřena vaše práce v Bethlehenu v Pensylvánii?

První čtyři roky jsem působil jako profesor psychologie a vedoucí katedry. Současně jsem měl možnost splatit Minnesotě vědecké dluhy a připravit pro tisk řadu knih týkajících se složení lidského těla. V pátém roce jsem byl jmenován „research professor“ – výzkumným profesorem. To mi dalo plnou svobodu, včetně možnosti organizovat dva celonárodní kursy pro specialisty na poli dějin psychologie a vydat sborník nazvaný „Výzkumy historie psychologie ve Spojených státech“.

Mimo to jsem měl možnost spolupracovat se sekci výživy Světové zdravotnické organizace se sídlem v Ženevě. V rámci tohoto úvazku, zaměřeného na studium stavu výživy populací světa, jsem pracovně navštívil příslušné instituce v Evropě, Severní a Jižní Americe, Asii, Africe a v oblasti Pacifiku, včetně Filipín, Taiwanu a Japonska.

Jste již přes 20 let v důchodu. Co považujete za největší přednost důchodového věku?

Svobodu, plnou svobodu ve výběru pracovních témat.

Jak jste se s odchodem do důchodu vyrovnával?

Postupně. První rok jsem strávil v Německu, jako „Senior Fulbright Fellow“ na universitě ve Würzburgu. Plo dem roku 1979/80 byla kniha „Historiografie moderní psychologie“. Vyšla v kanadském Torontu nákladem pobočky firmy Hogrefe. Spoluredaktorem knihy byl L. J. Pongratz, vedoucí katedry pro dějiny psychologie.

Po skončení úvazku v Německu jsem přešel jako mezinárodní poradce studentů specializující se na boj proti podvýživě na Massachusetts Institute of Technology. Na tomto poli jsem organizoval mezinárodní

symposium na dálku a redigoval obsáhlý sborník s názvem „Podvýživa a chování: kritické hodnocení ústředních problémů“. Kniha vyšla v Lausanne v Nestlé Foundation Publication Series.

I v důchodu jste pracoval...

Ano. V letních semestrech let 1986 a 1987 jsem pracoval jako „visiting professor“ na pasovské univerzitě. Mým ústředním úkolem bylo organizovat mezinárodní sympozium na téma „G. T. Fechner and Psychology“. Sborník vyšel tiskem v Pasově v roce 1988 s H. Gundlachem jako spoluredaktorem. V devadesátých letech se mé pracovní styky přesunuly do Španělska a Brazílie. Korunou spolupráce s brazilskými psychology je rozšíření verze „Dějepis moderní psychologie“.

Tři další knihy vyšly v Praze. Roku 1987 Academia vydala knihu „J. E. Purkyně and Psychology“. Kniha klade důraz na nepublikované Purkyňovy rukopisy. Roku 1995 vyšel překlad Masarykových prací týkajících se psychologie a roku 1997 Karlova univerzita vydala překlady vybraných statí českých myslitelů let 1348–1998.

Po „sametové revoluci“ jsem v českých psychologických časopisech informoval české kolegy o důležitých zahraničních publikacích. Poslední recenze vyšla v čerstvém Zpravodaji ČMPS. Referuji v ní o osmisvazkové „Encyklopedii psychologie“. Obsahuje životopisy J. E. Purkyně, G. A. Lindnera a Jana Doležala. V současné době připravujeme s profesorem Nicholase Wadem ze Skotska knihu, která vyjde v nakladatelství Erlbaum, v New Jersey. Bude se jmenovat „Purkyňova vize: zrození neurovědy“.

Které své životní přehledy považujete za stěžejní?

Existují dvě souborné práce „Historie historika psychologie v USA“ a „Biologie člověka: od konfěka k profesi a zpět“. Tam je uvedeno vše podstatné až do současnosti.

Stačíte sledovat i dění u nás, anebo omezujete svou četbu jen na odbornou literaturu?

Neomezují. Sleduji, byť výběrově, i deníky. Zvlášt si vážím novin The New York Times. O událostech doma mne informují Českomoravské noviny a čtrnáctideník Czech and Slovak Connections, který lokálně vychází v angličtině.

Jak je to s vaší korespondencí?

Pro mé „duševní“ zdraví je velmi důležitá. Je to korespondence mezinárodní, ačkoli mé styky s korespondenty v Čechách jsou zvlášt důležité. Vážím si jich i proto, že řady mých vrstevníků v Čechách valem řídnu. Kamarádky se drží lépe než muži. Například v Polici nad Metují, kde jsem vyrostl, z mých kamarádů z doby dětství nežije už nikdo.

Jiří Hoskovec

Za „výlet“ do Ameriky vděčím zlínské firmě Baťa, kde jsem pracoval od podzimu roku 1937 jako psycholog. V roce 1939 jsem dostal neplacenou dovolenou na rok zdokonalovacího studia v Americe. Do Ameriky jsem dojel, ač i to bylo složité. Válka ale znemožnila návrat do Zlína.